

עבודת ה' וקדושת החיים

בפרשתנו מסופר אודות מעשה הכיור, ששימש לרחיצת ידי ורגלי הכהנים בבואם לעבוד את עבודת הקודש: "ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראת הצבאת אשר צבאו פתח אהל מועד".

הכיור יוצא דופן בין שאר כלי המשכן בכמה עניינים. ראשית, פרט למזבח החיצון זהו כלי השרת היחיד שעשוי נחושת ולא זהב. שנית, לא נתפרשו מידותיו, ככל הכלים האחרים. שלישית, הנחושת שממנו נעשה לא הייתה חלק מנחושת התנופה הבאה בנדבת העם^א, ומפורש מקורה המיוחד – "מראת הצבאת". הבדלים אלו אומרים דורשני, ומזמינים אותנו לעיין בענייניו של מראות אלו.

המעין במסורה, ימצא שהפועל "צובאות" מופיע בתנ"ך רק פעם אחת נוספת, במעשה בני עלי: "ועלי זקן מאד ושמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח אהל מועד"^ב. המהר"ם מרוטנבורג פירש את הדברים כך:

לפי שמשו רבנו לא רצה לקבל המראות לנדבה, לפי שמביא לידי זנות, אמר לו הקב"ה: אדרבא יש לך לקבל שמביא לידי פרייה ורבייה, וקיבלו. וזהו שגילה לנו המסורת – "הצבאת" דהכא גבי פרייה ורבייה ו"הצבאות" דהתם גבי בני עלי שמיעטו פרייה ורבייה, מתוך ששיהו קיניהן^ג.

הדברים מכוונים למדרש חז"ל בנוגע למראות הנחושת, והדברים מובאים בפירוש רש"י:

בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עיכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע. אמר לו הקב"ה: קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכול, שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם, ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה, ומשדלתו בדברים לומר: "אני נאה ממך!" מתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם... וזה שנאמר: "במראות הצבאת".

א. ראה פירוט מה שנעשה מנחושת התנופה בשמות לח כט-לא, וראה רש"י לשמות לח ח ד"ה במראות הצבאות – "למדת שלא היה נחושת של כיור מנחושת התנופה".

ב. שמואל א' ב כב.

ג. מהר"ם מרוטנבורג לשמות לח ח, חומש תורת חיים, מוסד הרב קוק.

ונעשה כיור מהם, שהוא לשום שלום בין איש לאישתו להשקות ממים שבתוכו את שקינא לבעלה ונסתרה... כך דורש רבי תנחומא^ד.

אם כן, המראות היו קשורות ישירות להעמדת הצבאות המופלאה, שבה זכו הנשים בשיעבוד מצרים. באותה תקופה קשה היו הגברים עסוקים בעבודת פרך ולנים בשדות, ומצבם הירוד – גופנית ונפשית גם יחד – לא איפשר להם למלא את חובתם לקיום דור ההמשך בעם ישראל. אולם הנשים לא אמרו נואש, נטלו את היוזמה בידן וחיזרו אחר בעליהן.

מעשה זה, שחז"ל משבחים אותו, הוא סוד חיבתן של המראות. לולא היו חז"ל מודיעים לנו את עניינן המיוחד היינו משתוממים, שכן למרות שיופיין של בנות ישראל הוא דבר מבורך – וכדברי הגמרא: "עזרא תיקן להן לישראל שיהיו וכולין מחזירין בעיירות כדי שיהיו תכשיטין מצויין לבנות ישראל"^ה – מדובר, לכאורה, בעניין של חולין שאין לו דבר עם הקודש. אמנם, כאשר מדובר ביופי שהיה הגורם להמשך קיומו של עם ישראל בתקופה אפלה וקשה, הרי מובן מאליו שיש לו חביבות מיוחדת גם בקודש בפנימה.

חטאם של בני עלי

המסורה מספקת אסמכתא לפירושם זה של חז"ל, כאשר היא רומזת לקשר העניינים בין צביאת הנשים בימי משה ובין צביאתן בימי חפני ופנחס, בני עלי. על המקרה האחרון נאמר בגמרא:

אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן: כל האומר "בני עלי חטאו" [רש"י: באשת איש] אינו אלא טועה, שנאמר: "ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה'"... אלא מה אני מקיים "אשר ישכבון את הנשים"? מתוך ששיהו את קיניהן, שלא הלכו אצל בעליהן, מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבום.^ז

רש"י מסביר שבני עלי היו מערימים קשיים בדרכם של כל המבקשים להביא קרבן אל בית ה', מאחר וביקשו להבטיח את חלקם מבשר הזבח. מתוך כך נוצר מצב שבו היו הנשים הבאות למשכן כדי להקריב את קיניהן – קרבן יולדת לאחר ימי טהרה או קרבן זבה, הבאים שניהם מן העוף^ח – שוהות פרק זמן ממושך בסביבת המשכן, עד שעלה בידן לוודא שקינן

ד. ראה תנחומא פקודי, סימן ט.

ה. בבא בתרא כב, א.

ו. שמואל א' א ג.

ז. שבת נה, ב.

ח. קרבן זבה תמיד, וקרבן יולדת – "אם לא תמצא ידה די שה" (ויקרא יב ח).

הוקרב. שהות זו צמצמה את הזמן שבו שהו הנשים במחיצת בעליהן, ואף גרמה לעתים לעיכוב בקיום מצוות פרייה ורבייה. הדבר היה חמור בעיני הנביא עד כדי כך, שניסח את תיאור החטא בחריפות מזעזעת: "אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח אהל מועד"^ב.

המעין ימצא שביאור זה מתבקש מפשט הכתובים, שכן בלעדיו קשה מאוד להבין את היחס בין חטא חטיפת בשר הקרבן וזלילתו, המתואר באריכות, ובין חטא שכיבת הנשים, המתואר בחצי פסוק בלבד. לכאורה, היה ראוי להאריך הרבה יותר בתיאור החטא השני, שקשה להפריז בחומרתו. גם בדברי נזיפתו של עלי בבניו מוזכר רק הביטוי המרומז: "לוא טובה השמעה אשר אנכי שמעתי"^ט, ואפילו איש האלוקים הבא להוכיח את עלי ולבשרו על הכרתת ביתו אינו מוכיח את בניו על פניהם ואינו מפרש את חטאם החמור, אלא מתייחס רק לחטא חטיפת בשר הזבח^י.

אכן, אומר גם מרן הרב זצ"ל, איאפשר לומר שבני עלי חטאו באשת איש, שכן "לא ירד ישראל עד לידי השפלה זו לעולם, לבלתי חוש את הרע והרשע המגולה, ולא יוכל עניין מכוער כפשוטו להחזיק מעמד, ועלידי הערה כל דהיא היו הדברים חוזרים לאיתנם"^{יא}. אם אמנם הייתה נבלה כזו נעשית בישראל, ועוד במקום הקודש, היה העם מעניש את החוטאים ובולם את ההידרדרות באחת. משום כך באים חז"ל ומגלים שלא חטא כפשוטו היה שם, אלא שיבוש אידיאולוגי יסודי שחומרתו רבה מאוד.

בני עלי לא הכירו בקדושת החיים, וסברו שעבודת ה' וחיי משפחה הנם שני תחומים סותרים. קרובים היו לדעתו של אותו נוצרי, שאמר: "תן לקיסר אשר לקיסר, ותן לאלוקים אשר לאלוקים". לפי תפיסה זו, אין כל עוול בעיכובן של נשים בחצרות בית ה', מאחר ושם הן זוכות למעלות רוחניות שלעומתן אין הנתק מן הבעל נחשב להפסד^{יב}.

השקפת התורה אומרת את ההפך הגמור:

ט. שם ב כד.

י. שם ב כז-כט.

יא. עין-אי"ה שבת ה: נג.

יב. משני מקורות ניתן ללמוד עד כמה ראו חכמים חשיבות בהסרת כל מניעה העומדת בין איש ואישתו, ובאיזו רצינות התייחסו גם ללילה אחד בלבד: א. במסכת שמחות (ח: ח) מובא שרשב"ג הציע שמוא נתפס רבי ישמעאל בידי המלכות ונתחייב הריגה בעוון אישה שבאה לשאול לטהרתה ואמר לה השמש שהרב ישן, והתורה אמרה "כל אלמנה ויתום לא תענון... אם ענה תענה אתו... וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב" (שמות כב כא-כג). הרי שלדעת רשב"ג התורה מתייחסת לאישה השווה בנידתה לילה אחד מעבר לנדרש כנותנה במעין "אלמנות חיות", והרב הגורם לה זאת נדון כמענה אלמנה. ב. בגמרא מובא שיהושע בן-נון נענש למות ערירי מכיוון שביטל את ישראל לילה אחד מפרייה ורבייה (מגילה ג, א; עירובין סג, ב).

השקפת הכהן הצריכה להתרומם כי הבאת הקן היא מכשרת את החיים לקדשם, על כן איך ישהה את הקן? איך ימעט את המטרה הראשית, שלום הבית וסדרי החיים הטובים והשוקטים, שהם חפץ ד' בעולמו?^{יג}

בידוע ההבדל היסודי בין תפיסת הקודש באמונת ישראל לבין הדרך שבה הוא מוצג בגרסתו הנוצרית, המעוותת והמשובשת. אצל הנוצרים איש המעלה הוא הנזיר, הפרוש מן האישה, בעוד בתורה מצינו נזיר מן היין בלבד – ולא מן האישה – וגם נזירות זו צד חטא יש בה^{יד}. יסוד המחשבה הנוצרית הוא בייאוש של מושג הקודש מן החיים הארציים, ומסקנתה – פירוד וניתוק. הרוצה להיטהר ולהתקדש יפרוש מן האישה, יפרוש מן היצר, יפרוש מן החיים. מחשבה זו מנוגדת לתכלית התורה, ועל כך מצאנו לשונות חד-משמעיות בדברי חז"ל: "כל אדם שאין לו אישה – שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה... במערבא אמרי: בלא תורה, בלא חומה"^{טו}.

ויתרה מזו. ניתן היה להבין שאמנם אין ניהוד בין הקודש ובין מנהג דרך ארץ של פרייה ורבייה, אך מדובר עדיין בשני תחומים נבדלים – המבדיל בין קודש לחול – שאינם צוררים זה לזה. מתוך תפיסה זו ניתן היה להבין כבני עלי, שאמנם אין איסור או פגם בחיי המשפחה, אך ודאי הרוצה לזכות למעלה יתרה של קדושה וטהרה מוטב לו כי ייפנה מעיסוקים ארציים אלו ויסתופף בחצרות בית ה' זמן רב ככל האפשר. אך התורה מתנגדת גם לתפיסה זו, וקובעת כי הקב"ה "מקדש את עמו ישראל עלידי חופה וקידושין". צא ולמד מכהן גדול ביום הכיפורים, שעבודתו פסולה באם אין הוא בעל אישה, וממעשה הכרובים בבית קודשי הקודשים – העשויים בדמות זכר ונקבה חבוקים. ומכאן נלמד כמה עמוק הקשר בין שלמות הבית היהודי וחיי המשפחה אשר בו ובין בית המקדש ועבודתו.

קרבן יולדת עצמו מבטא את אותה מגמה. לדעת רבי שמעון בר-יוחאי, בא הקרבן הזה כדי לכפר על מחשבת חטא העולה בלבה של האישה היולדת בשבתה על המשבר – להתנזר בעתיד מבעלה ובכך להפסיק את התפתחות חיי המשפחה^{טז}. חיוב הבאת קרבן על מחשבה זו מלמד אותנו שיש קשר בין חיי המשפחה ובין חיי הקודש והמקדש, וממילא אנו מבינים שחיי החול בכללם – לרבות חיי החברה והציבוריות הישראלית – אינם מנותקים ממקום הקודש ומעבודתו^{טז}.

יג. ובקרבנו נאמרה לשון חטא – "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" (במדבר ו יא).

יד. יבמות סב, ב.

טו. ראה נדה לא, ב.

טז. ביטוי מובהק נוסף לכך ניתן בדברי הגמרא, המבארת את אשר התרחש לאחר חנוכת בית המקדש הראשון: "ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב; 'שמחים' – שמצאו נשותיהן בטהרה, וטובי לב' – שנהנו מזיו השכינה" (מלכים א' ח סו; שבת ל, א). ומבאר מרן

לאור הדברים הללו, ממשיך הרב זצ"ל ומבאר, יש להבין שכאשר חז"ל מודיעים כי "כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה" אין הם באים להקל עמם, אלא אדרבה – להחמיר. חטא מכוער של גילוי עריות בחצרות בית ה' הוא בודאי חמור מאין כמותו, אך נזקו מוגבל וסופו להיעצר במהרה. לא כן שיבוש אידיאולוגי פנימי הנופל במחשבתם של שומרי משמרת הקודש עצמם, שהוא הרסני לאין ערוך –

צורה כזאת גורמת חורבן יסודי, מה שחטאת מרי כפשוטה לא תוכל עשות כן... לא היה כאן חטא פרטי כלל, כי אם קלקול משטר המשבש את [ה]יסוד הבסיסי של כל עבודת הקודש בכללה, שהעין הברורה תביט עליו כעל כל ירידה בזויה, מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבובם.

תפיסתם של בני עלי, שביסודה באה מתוך שאיפה לרומם את ערך הקודש ולהסיר מעליו כל סיג זר, סופה שתגרום השחתה מוסרית לחיים החברתיים. הניתוק בין מעגלי החיים האנושיים, הארציים, ובין עבודת הקודש מאפשר לחומר למשוך את האדם אחר צדדיו השליליים והגסים ביותר, עד שגם הניווט והכיעור נעשה לו כהיתר. נתק בלתי טבעי שכזה מביא למצב של פרדוקס, כאשר אדם עשוי להיות שריו ב'אקסטאזה' של קדושה, ויחד עם זאת לזלזל בחברו ואף לפגוע בו. בסופו של דבר גרמה תפיסה זו גם לזילות עבודת הקודש עצמה, שהתבטאה בחטא החטיפה והזלילה של בשר הזבח.

למסקנה דומה ניתן להגיע גם מקריאת פרשת "החודש", החוברת לעתים קרובות לפרשתנו. בפרשה זו אנו מצטווים במצוות קידוש הזמנים, המבוססת על היותנו מונים ללבנה, וזאת בשונה מאומות העולם – המונות לחמה.

הרב זצ"ל (עין"א"ה שבת ב: ו): "ההתעלות הרוחנית כשתארע ביחיד או בציבור, יש שתצר להנטיית הטבעיות למעט עז החיים שבהן. לא זאת היא אמנם דרך ד' השלמה... ובהיות הנטיית הטבעיות מטרת על-ידי כוח ההנהגה השלמה והזיכרון השכלי והמוסרי של בעליהן, הם אז מוכשרים להשיג על ידי אותן הנטיית את המטרה היותר שלמה של הכוונה הטבעית שיש בנטיית ההנהגה על-פי החכמה האלקית. וחסד עליון בשעה המאושרה של רוממות קרן ישראל, אז בעת יסוד בית תפארתנו, הכל נקבץ יחד מהשמחה האלקית, שמחת המצווה היותר עליונה, קביעת הבית הגדול והקדוש שממנו תצא תורה ואורה לישראל ולעולם כולו עדי עד. הנה הורו המאורעות את התוכן של ההשלמה האלקית הרוחנית, שאיננה פונה למעט את עדן החיים כי אם לצחצחם ולטהרם. ובהיות הנטיית הטבעיות לא ממועטות כי אם מטוהרות, הן אינן כלל סותרות את המאור האלקי מלמלאות את הנפש הטהורה. והאור האלקי, הזיו הטהור הממלא נפשות טהורות, הוא עצמו פועל שיהיו המטרות של הנטיית הטבעיות מוצלחות בתכלית המעלה שלהן". מדברי הרב זצ"ל מובן מדוע התממשה ברכת ההתעלות הרוחנית שספגו העם בבית המקדש בשכר הגשמי – "שמצאו נשותיהן בטהרה". לכאורה ניתן היה לחשוב שאין לעניין חולי זה יחס אל ההתעלות הקדושה, אך לא כך היא השקפת התורה, וכמו שנתבאר.

מניינן של אומות העולם מבטא את התפיסה לפיה גורלו של אדם נגזר מראש, ואין בידו לשנותו. המאור המוביל תפיסה זו הוא השמש, שאין בה כל שינוי או תיקון, וכמאמר הכתוב: "אין כל חדש תחת השמש"^{יז}. מאליו יובן כי השקפת עולם כזו גוררת את הבריות לייאוש מהחיים, ומתוך כך מתירה את רסן המוסר ומאפשרת הידרדרות לחיים מקולקלים.

מנגד, מניינם של ישראל מבטא את התפיסה לפיה העולם הוא בר תיקון, וכל נסיבותיו נתונות לשינוי. הלבנה מלמדת אותנו שאפשר להתחדש, להתמלא, לתקן ולהוסיף אור, ושתפקידנו עלי אדמות הוא לחשוף את האור הגנוז בנו ממילא. אם כן, העולם אינו חלוק לשתי ממלכות נפרדות – ממלכת האור וממלכת החושך – אלא האור חודר גם אל המקומות החשוכים ביותר, אל הארציות והחומריות, ותפקידנו להעמיק את חדירתו ולהביא לקידושם ולטהרתם של המקומות הללו.

ושכנתי בתוכם

מתוך כך מתבהרת משמעות עשיית הכיור מן המראות הצובאות: כשכהן מגיע למשכן או למקדש, הוא חייב לעבור דרך הכיור ולקדש ממימיו את ידיו ואת רגליו. מתוך כך, כשהוא מתבונן בנחושתן של המראות שממנה נעשה הכיור, ייתן אותו אדם דעתו על יסוד הקודש ועניינו הפנימי – האם שואפים אנו לנתק ולהבדלה בין החיים ובין מקום הקודש, או לחיבור ולדבקות בין שני התחומים הללו. האם כשאנו מתבוננים על המראות אנו פוסלים אותן כדבר העלול להביא לידי זנות, או רואים בהן חפץ יקר שהמביא לידי פרייה ורבייה והעמיד את צבאות ישראל בתוככי מצרים, מתוך אותה קדושה שנתקדשו ישראל "על-ידי חופה וקידושין"^{יח}.

מתוך הבנה זו נמשכת ברכה כפולה: ערך הקודש ניצל משיבוש ונתפס לאמיתתו, וחיי המשפחה זוכים לאורו ומתרוממים אל תכלית מדרגתם. כדברי מרן הרב זצ"ל:

יסוד עבודת ד' וקדושת החיים המה הולכים יחד צמודים, מפני שאי-אפשר בשום אופן שיתרוממו החיים בכל רוחבם ועמקם, בכל הקפם וגובהם, אם לא על-ידי השתאבם במקור החיים, צור עולמים ב"ה. על כן נקשרנו בקשר אמיץ בקדושה האלוהית העליונה.^{יט}

יז. קהלת א ט. מסר זה מופיע רבות ביצירות ספרותיות שונות, ובמיוחד בטרגדיות היווניות.
יח. משה רבנו עצמו ודאי ידע זאת גם הוא, אלא שחשב שהמראות "עשוין ליצר הרע", כלומר: עלולות להוביל לכיוון שלילי ולהטעות את ישראל. חידושו של הקב"ה למשה הוא שהמסר שבאותן מראות והלימוד החיובי של החיבור בין החיים ובין מקום הקודש גובר על אותו חשש.

הבנה זו שופכת אור על שימוש נוסף שנעשה בכיור, שממיו היו משקים את הסוטה שנסתרה מבעלה ונחשדה על הזנות. נחושתן של המראות נצבת בשערי הקודש לדורות עולם ושומרת את דרך החיים: אם אמנם חיי קודש הם, המחוברים אל הקודש ומכוונים לפרייה ורבייה ולאהבת איש ואישתו בקדושה ובטהרה כמצוות ה', כי אז ישרור האמון בין בני הזוג והאישה תזכה לבירור טהרה; ואולם, אם חל נתק שאיפשר את ירידת החיים לתחתית של ייאוש וניווול מוסרי, ניתן המקום לרוח טומאה שתביא לבגידה ולענישת האישה בקללת המים המרים המאריים.

בסגנון זה כתב הרש"ר הירש:

טעם עמוק יש בעובדה שאותו כלי הקודש שהיה מיועד ל"קידוש ידיים ורגליים", כלומר ל"קידוש מוסר המעשה והשאיפה" (עיין פירושי לעיל, ל יז), היה עשוי ממראות, היינו: מכלים שתכליתם להבליט את הופעתו החושנית-גופנית של האדם כדבר שיש להתבונן בו במיוחד. נמצאנו למדים שהחושניות שבהוויה האנושית הגופנית – לא זו בלבד שאינה מוצאת מכלל הקידוש הבא מן המקדש, אלא דווקא היא הדבר הראשון והעיקרי שהקידוש חל עליו. יתר על כן, החושניות היא ביסודו של דבר אותה תכונה של ההוויה האנושית, המאפשרת בראש ובראשונה את החירות המוסרית של השאיפה לקדושה. דבר זה בולט בדברים שבהם מתאר הכתוב את הכיור בפרשת הסוטה (עיין פירושי במדבר ה יז), ויש לכך משמעות גדולה. ושמה פירוש הביטוי "במראת הצבאת" הוא שהמראות אף לא הותכו, אלא הכיור הורכב מן המראות כך שצורתן כמעט שלא שונתה, ועדיין ניתן היה להכיר אותה בכיור. בדרך כלל מן הנמנע למסור כלי הדיוט למלאכת גבוה ללא שינוי צורה, אולם נראה שכאן נעשה הדבר כיוצא מן הכלל, משום הרעיון המוסרי העמוק שבא בו לידי ביטוי.^ט

נדמה שזה עומק מאמר חז"ל על הפסוק "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" – "בתוכו" לא נאמר, אלא "בתוכם" – בתוך משפחות ישראל.^כ "אין לנו באנושיות דבר נקדש וראוי להיות מרומם כקדושת קשר ברית הנשואין"^{כא}, ומתוך הבנה בגדולתה וערכה של ברית הנישואין הקדושה והשראת השכינה בה נזכה במהרה להשראת השכינה בבית הגדול והקדוש, ואז תהיה עדות לכל באי עולם על אהבת ה' לעמו ישראל.

יט. רש"ר הירש לשמות לח ח.

כ. יש לציין כי מאמר זה, שתוכנו כה פשוט ואמיתי, לא נודע מקורו בדברי חז"ל, אולם למרות זאת רבבות אלפי ישראל ברוח קודשם רגילים בו – והלא זהו גילוי תורה שבעל־פה. הדברים מובאים באלשיך הקדוש לשמות לא יג, בראשית-חכמה שער האהבה, פרק ו, ובמקומות רבים נוספים.

כא. עין־אי"ה שבת א: עה.